

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Metaforyka pojęć wchodzących w skład pola semantyczno-leksykalnego miłosierdzia

Author: Beata Abdallah-Krzepkowska

Citation style: Abdallah-Krzepkowska Beata. (2017). Metaforyka pojęć wchodzących w skład pola semantyczno-leksykalnego miłosierdzia. "Roczniki Kulturoznawcze" (T. 8, nr 4 (2017), s. 177-190), doi 10.18290/rkult.2017.8.4-8

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

BEATA ABDALLAH-KRZEPKOWSKA

METAFORYKA POJĘĆ WCHODZĄCYCH W SKŁAD POLA SEMANTYCZNO-LEKSYKALNEGO MIŁOSIERDZIA

Żywe zainteresowanie metaforą w tekście Koranu datuje się od czasu narodzin badań nad językiem Świętej Księgi, kiedy to średniowieczni filolodzy arabscy poświęcili wiele wnikliwych analiz metaforze, jej klasyfikacjom, strukturze i znaczeniom¹. Współczesne językoznawstwo kognitywne ze swoją teorią metafory konceptualizacyjnej stwarza możliwości bardziej kompleksowego jej badania. Moją analizę metafory MIŁOSIERDZIA oparłam na rozumieniu charakterystycznym dla stanowiska kognitywnego, a więc jako „rozumienie i doświadczenie pewnego rodzaju rzeczy w terminach innej rzeczy”². Według Lakoffa i Johnsona niezbędnymi elementami metafory są dwie domeny: źródłowa i docelowa. Dziedzina źródłowa, jako wyrazistsza w swej strukturze, lepiej zarysowana i bliższa doświadczeniu człowieka jest precyzyjniej reprezentowana w naszym umyśle. Dzięki jej nałożeniu na dziedzinę docelową zachodzi rozumienie pojęć abstrakcyjnych³.

Dr BEATA ABDALLAH-KRZEPKOWSKA — Zakład Orientalistyki i Językoznawstwa Ogólnego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach; adres do korespondencji: ul. Grota Roweckiego 5, 41–200 Sosnowiec; e-mail: praskowia@gmail.com

¹ Przegląd i analizę klasycznych metod klasyfikacji koranicznej metafory można znaleźć na przykład w pracy Toufica Sabbagha *La métaphore dans le Coran* (Paris: Librairie d’Amérique et d’Orient, 1943).

² Mark JOHNSON i George LAKOFF, *Metafory w naszym życiu*, tłum. Tomasz Krzeszowski. (Warszawa: Wydawnictwo Aletheia, 1988), 27.

„[...] Pojęcia [abstrakcyjne, jak np. miłość, czas] wymagają definicji metaforycznych, ponieważ nie są one wystarczająco określone we własnych terminach, by sprostać wymaganiom naszego codziennego funkcjonowania”. Ibidem, 28)

³ „[...] Pojęcia definicyjne, odnoszące się do naturalnych rodzajów doświadczenia i rzeczy, mają strukturę wewnętrzną wystarczającą, aby mogły służyć do definiowania innych pojęć. To znaczy dostarczają one takiego rodzaju struktury, która umożliwia nam dostęp do tych natural-

Dla zbadania metafory MIŁOSIERDZIA wyodrębniłam pole semantyczne tego pojęcia⁴. Bogato zleksykalizowana domena MIŁOSIERDZIA tworzy pole semantyczno-leksykalne o nieostrych granicach wewnętrznych i zewnętrznych, którego nadrzędnym pojęciem będzie MIŁOSIERDZIE rozumiane jako „obejmujący całokształt stosunek Boga do człowieka”⁵. Jest to obszar o złożonej semantyce wyrazów wchodzących w jego skład, których sensy tworzą strukturę nakładających się na siebie znaczeń. Głównym kryterium doboru pojęć wchodzących w skład pola semantycznego był ich ogólny i abstrakcyjny charakter i ich wspólne znaczenie, obejmujące szeroki zakres Bożego miłosierdzia. W mojej analizie pole semantyczno-leksykalne MIŁOSIERDZIA obejmuje trzydzieści cztery terminy: RAḤMA (MIŁOSIERDZIE)⁶, FAḌL (ŁASKA), NI‘MA (ŁASKA), ḤAYR (DOBRO), ḤASANA (DOBRO), MINNA (DOBROĆ), BIRR (DOBROĆ), RAWḤ (DOBROĆ), ṬAWL (DOBROĆ), ḤIFWA (DOBROĆ), LUṬF (ŁAGODNOŚĆ), ALĀ‘ (DOBRODZIEJSTWA), MANĀFI‘ (OBFITOŚĆ), SA‘A (OBFITOŚĆ), KAWṬAR (OBFITOŚĆ), WAQĀR (WIELKODUSZNOŚĆ), RA‘FA (ŁAGODNOŚĆ), ḤILM (ŁAGODNOŚĆ), MAĠFIRA (PRZEBACZENIE), ‘AFW (ODPUSZCZENIE), TAKFĪR (ODPUSZCZENIE), ḤITṬA (PRZEBACZENIE), TAWBA (PRZEBACZENIE), MAḤABBA (MIŁOŚĆ), WUDD (MIŁOŚĆ), RIZQ (ZAOPATRZENIE), BARAKA (BŁOGOSŁAWIEŃSTWO), ṢALAWĀT (BŁOGOSŁAWIEŃSTWA), SALĀM (POKÓJ), SAKĪNA (SPOKÓJ, BEZPIECZEŃSTWO), WALĀYA (OPIEKA), WAKĪL (OPIEKUN), NAṢR (POMOC), ḤIFẒ (OCHRONA), WALĪĠA (PRZYJACIEL).

Analizując użycie poszczególnych pojęć, wyodrębniłam siedem znaczeń MIŁOSIERDZIA w Koranie. W tekście artykułu będą one oznaczone literami:

- A — dobrodziejstwa doczesne dla wszystkich ludzi; stworzenie świata i człowieka,
- B — łaska jako objawienie,
- C — nagroda czekająca wierzących po śmierci,
- D — szczególna łaska okazywana przez Boga prorokom, ich rodzinom i plemionom,

nych rodzajów doświadczeń, które są mniej konkretne lub mniej wyraziście zarysowane w swoich własnych terminach”. Ibidem, 144.

⁴ Praca jest analizą pojęcia MIŁOSIERDZIE jako cechy charakteryzującej Boga czy też odnoszącej się do Jego działania.

⁵ *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. XIV, red. Renata M. Mayenowa (Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1982), 168–188.

⁶ Swoją analizę opieram na oryginalnym tekście Koranu, w nawiasach podaję polskie odpowiedniki zaproponowane przez tłumacza. Tłumaczenie terminów arabskich na język polski i wszystkie cytaty z Koranu podaję za Józefem Bielawskim — *Koran*, tłum. Józef Bielawski (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1986).

- E — dar proroctwa,
 F — dobrodziejstwa w życiu doczesnym,
 G — przebaczenie⁷.

Nadrzędnym leksemem w polu semantycznym MIŁOSIERDZIA będzie RAḤMA, termin najbardziej pojemny znaczeniowo, zawierający w sobie wszystkie podane wyżej znaczenia. Inne terminy zawierają część tych znaczeń i częściowo występują w tekście Koranu jako synonimy⁸.

Bazą dla metaforyki pojęcia MIŁOSIERDZIA jest podstawowa metafora ontologiczna: RZECZYWISTOŚĆ DUCHOWA (PSYCHICZNA) TO RZECZYWISTOŚĆ FIZYCZNA. Związana jest z nią również metafora BÓG TO CZŁOWIEK.

1. MIŁOSIERDZIE TO PRZEDMIOT

Centralną metaforą pojęć wchodzących w skład pola semantyczno—leksykalnego MIŁOSIERDZIA jest metafora MIŁOSIERDZIE TO PRZEDMIOT. Bóg jest tego przedmiotu posiadaczem/właścicielem (*dū ʾal-faḍl*, *dū ʾar-raḥma*, *dū ʾal-maḡfira*) (2,251), (2,105), (3,73–74), (3,152–154), (3,174), (6,133), (8,29), (27,73), (41,43), (57,28–29), (62,2–4), ten jest u (*ʾinda*) Boga (4,17–18), (18,43–44), (33,47), ma go w ręku (*bī-yad*) (3,73–74), (57,28–29) obdarza nim, daje go (*yuʾtī*, *yaʾtī*, *yuwahhibu*, *yuhawwil*, *yusbiḥu*, *yanālu*) ludziom (2,201), (3,8), (9,59), (11,3), niewierzący mogą zamienić (*badala*) ten przedmiot na inny (2,211), (2,175), stanowi on zapłatę (*ḡazāʾ*) dla wiernych (3,135–136), (55,60), znajduje się w Ogrodzie (47,15), (6,120–122), (6,154), (7,49), (11,3), (11,31), (18,10), (18,65), (28,43), (31,20), (39,49), (57,28–29), (62,2–4), (108,1–3). Takich przedmiotów może być wiele, nie można ich policzyć (*ʾadda*, *aḥsà*) (14,32–34) (16,3–18). W jednym z wersetów (7,155–157) pojęcie ḤASANA jako nagrody jest zobrazowane metaforą MIŁOSIERDZIE TO PRZEDMIOT, która wpisuje się w ramy złożonej metafory SPRAWIEDLIWOŚĆ TO DZIEDZICZENIE. Ten przedmiot Bóg zapisuje (*yaktubu*) wierzącym. Przedmiot ten może się znajdować w jakimś wnętrzu, jak np. SAKĪNA w Arce Przymierza (2,248).

⁷ Analiza znaczeń leksemów wchodzących w skład pola semantycznego MIŁOSIERDZIA w Koranie była przedmiotem nieopublikowanej pracy doktorskiej: Beata ABDALLAH, *Konceptualizacja MIŁOSIERDZIA w Koranie* (PhD diss., Uniwersytet Śląski w Katowicach, 2007).

⁸ Doporowi niektórych terminów znajdujących się na pograniczu pola można zarzucić pewną arbitralność.

Metafora MIŁOSIERDZIE TO PRZEDMIOT bierze udział w konceptualizacji poniższych pojęć:

- ◆ FADL (2,251), (3,174), (4,73), (10,107), (27,73), (8,29), (9,59), (2,105), (3,73–74), (57,28–29), (62,2–4), (3,152–154), (11,3), (33,47).
- ◆ RAḤMA (6,154), (6,133), (28,43), (3,8), (7,49), (18,10), (3,8), (18,65)
- ◆ NI‘MA (2,211), (14,32), (16,3–18), (31,20), (39,49),
- ◆ ḤASANA (4,78–79), (6,120–122), (7,156), (55,60), (2,201)
- ◆ MAĠFIRA (3,135–136), (2,175), (41,43), (47,15),
- ◆ ḤAYR (2,269), (11,31), (22,11),
- ◆ SAKĪNA (2,248),
- ◆ WALĀYA (18,43–44),
- ◆ TAWBA (4,17–18),
- ◆ KAWTAR (108,1–3).

Następujące znaczenia pojęcia MIŁOSIERDZIA konceptualizowane są przez metaforę MIŁOSIERDZIE TO PRZEDMIOT:

- C — nagroda czekająca wierzących po śmierci: (2,201), (3,8), (7,49), (7,156), (55,60), (11,3), (11,31), (33,47), (57,28–29),
- B — łaska jako objawienie: (2,105), (2,211), (2,269), (3,73–74), (6,154), (9,59), (28,43), (62,2–4),
- A — dobrodziejstwa doczesne dla wszystkich ludzi; stworzenie świata i człowieka: (2,201), (2,251), (14,32), (16,3–18), (27,73), (31,20), (39,49),
- G — przebaczenie: (2,175), (3,135–136), (4,17–18), (8,29), (41,43), (47,15),
- D — szczególna łaska okazywana przez Boga prorokom, ich rodzinom i plemionom: (3,152–154), (3,174), (6,120–122), (18,10), (108,1–3),
- F — dobrodziejstwa w życiu doczesnym: (4,73), (4,78–79), (10,107), (22,11),
- E — dar proroctwa: (18,65).

2. MIŁOSIERDZIE TO WYŻEJ

Drugim typem metafory centralnej jest metafora orientacyjna MIŁOSIERDZIE TO WYŻEJ. Bóg zsyła (*anzala*) Swoje miłosierdzie (2,90), (2,105), (2,150), (9,27), (9,40), (16,30), (16,64), (16,89), (17,82), (44,2–6), (46,12), (48,4–5), (48,26). Jest ono nad człowiekiem (*‘alà*) (2,231), (2,63–64),

(2,157), (3,103), (4,113), (5,3), (5,6), (5,7), (5,11), (5,20–21), (11,48), (11,73), (14,6), (16,81), (19,30–33), (24,14), (24,21), (33,9), (35,3). Ta metafora przestrzenna występuje również z czasownikami *šallà*, *an‘ama* i *ašbaḥa*: czasownik *šallà ‘alà* (33,43), (33,56), czasownik *an‘ama ‘alà* (1, 7) (2,40), (2,122), (4,47), (4,69), (4,72), (19,50–58), (28,17), (43,59), (48,1–3), czasownik *ašbaḥa ‘alà* (31,20).

Pojęcia obrazowane przez metaforę MIŁOSIERDZIE TO WYŻEJ:

- ◆ NI‘MA (1, 7), (2,231), (5,7), (35,3), (2,40), (2,122), (4,47), (5,20–21), (8,53), (14,6), (5,11), (28,17), (33,9), (4,113), (19,50–58), (31,20), (43,59), (48,1–3), (4,69), (2,150), (3,103), (5,3), (5,6),
- ◆ RAḤMA (2,157), (16,64), (16,89), (17,82), (44,2–6), (46,12), (11,73),
- ◆ FAḌL (4,113), (2,90), (24,21), (2,63–64), (24,14), (4,72),
- ◆ SAKĪNA (9,27), (9,40), (48,4–5), (48,26),
- ◆ ŠALAWĀT (2,156–157), (33,43), (33,56),
- ◆ ḤAYR (2,105), (16,30),
- ◆ BARAKA (11,48), (11,73),
- ◆ SALĀM (19,30–33).

Konceptualizowane znaczenia:

- B — łaska jako objawienie: (1, 7), (2,90), (2,105), (2,150), (2,157), (3,103), (5,3), (5,6), (9,27), (9,40), (16,30), (16,64), (16,89), (17,82), (19,30–33), (33,43), (44,2–6), (46,12), (48,4–5), (48,26),
- D — szczególna łaska okazywana przez Boga prorokom, ich rodzinom i plemionom: (2,40), (2,122), (4,47), (5,11), (5,20–21), (8,53), (9,27), (9,40), (11,48), (11,73), (14,6), (19,30–33), (24,21), (28,17), (33,9), (33,56), (48,4–5), (48,26),
- A — dobrodziejstwa doczesne dla wszystkich ludzi; stworzenie świata i człowieka: (2,231), (5,7), (31,20) (35,3),
- E — dar proroctwa: (4,113), (19,50–58), (43,59), (48,1–3),
- G — przebaczenie: (2,63–64), (24,14),
- C — nagroda czekająca wierzących po śmierci: (4,69),
- F — dobrodziejstwa w życiu doczesnym: (4,72).

3. MIŁOSIERDZIE TO SUBSTANCJA

Trzeci pod względem częstości użycia jest typ metafory MIŁOSIERDZIE TO SUBSTANCJA. Bóg udziela ludziom części tej (*min*) substancji, wzbogaca (*yuḡnī*) (4,130), (9,74), (24,32–33) z niej ludzi, zwiększa ją (*yazādu*) (4,173), (24,–38), (35,29–30), (42,22–23), (42,26), rozszerza (*yabsuṭu*) ją i rozdziela (*yuqsimu*) (43,32), obdarza z niej (3,180), (4,54), (19,50–58), (19,53), (27,40), (34,10–11), wynagradza, wypłaca z niej (*ḡazà*) wierzącym (30,45) i nikt nie może jej zatrzymać (*masaka*) (35,2), (39,38).

W znaczeniu A pojawia się również wyrażenie „skarby miłosierdzia” (*ḥazā'in ar-raḥma*), które można posiadać (*amlaka*), rozdać (*anfaqa*) je lub zachować (*masaka*) (17,100), (38,9–10).

Konceptualizowane pojęcia:

- ◆ FADL (3,180), (24,32–33), (4,173), (24,36–38), (35,29–30), (42,26), (27,40), (30,45), (34,10–11), (4,54), (9,74),
- ◆ RAḤMA (19,53), (35,2), (39,38), (43,32), (19,50–58), (17,100), (38,9–10),
- ◆ ḤASANA (42,22–23),
- ◆ SA'A (4,130).

Konceptualizowane znaczenia:

- C — nagroda czekająca wierzących po śmierci:(4,173), (24,36–38), (30,45), (35,29–30), (42,22–23), (42,26),
- F — dobrodziejstwa w życiu doczesnym:(3,180), (4,130), (24,32–33), (39,38), (43,32),
- D — szczególna łaska okazywana przez Boga prorokom, ich rodzinom i plemionom (4,54), (19,53), (27,40), (34,10–11),
- B — łaska jako objawienie:(4,54), (9,74),
- A — dobrodziejstwa doczesne dla wszystkich ludzi; stworzenie świata i człowieka: (35,2),
- E — dar prorocstwa: (19,50–58).

4. MIŁOSIERDZIE TO ŻYWA ISTOTA

Miłosierdzie spotyka człowieka, dotyka go, osiąga (*massa*) (6,17), przychodzi do niego (*ḡā'a*) (2,211) (7,131) (10,57), człowiek wzywa, woła miłosierdzie (*da'ā*) (17,11), popędza go, pośpiesza (*ista'aḡala*) (13,6).

Konceptualizowane pojęcia:

- ◆ ḤASANA (7,131), (13,6),
- ◆ ḤAYR (6,17), (17,11), (9,61),
- ◆ NI‘MA (2,211), (68,48-50),
- ◆ RAḤMA (10,57),
- ◆ SALĀM (6,127), (10,25).

Konceptualizowane znaczenia:

- F — dobrodziejstwa w życiu doczesnym: (6,17), (7,131), (17,11),
 B — łaska jako objawienie: (2,211), (9,61), (10,57),
 C — nagroda czekająca wierzących po śmierci: (6,127), (10,25), (13,6),
 D — szczególna łaska okazywana przez Boga prorokom, ich rodzinom i plemionom: (68,48-50).

W wersecie (68,48–50) metafora MIŁOSIERDZIE TO ŻYWA ISTOTA występuje w nietypowym znaczeniu — jest to łaska udzielana przez Boga Jego prorokom, być może ma to związek z konkretną sytuacją opisywaną w wersecie — jest to pomoc Boga dla Jonasza, będącego w brzuchu wieloryba, pomoc, która „ściga, dogania” Jonasza.

Innym, ciekawym przykładem tej metafory jest jej użycie w wersecie (9,61), gdzie ḤAYR to żywa istota, której uchem jest Prorok. Konceptualizowane znaczenie w tym wersecie to objawienie.

Wśród nich są tacy, którzy obrażają Proroka i mówią: „On jest tylko uchem!”
 Powiedz: „Uchem dobra dla was! [...]”. (9,61)

Równie rzadkim przypadkiem jest użycie tej metafory w znaczeniu B w wersecach (2,211) i (10,57), gdy MIŁOSIERDZIE (RAḤMA, NI‘MA) przychodzi (*ḡā’a*) do wierzących.

Do tej grupy przenośni można również zaliczyć te z użyciem terminu SALĀM. *Dār as-Salām* jako jedna z nazw Raju oznacza dosłownie „siedzibę Pokoju” i tak też jest tłumaczona przez Bielawskiego (6,127), (10,25).

5. MIŁOSIERDZIE TO ZAMKNIĘTA PRZESTRZEŃ

Bóg go otwiera (*fataḥa*) (7,96), wprowadza (*adhāla*) do niego ludzi (3,107), (4,175), (7,151), (9,99), (21,75), (21,86), (42,7–8), (45,30), (48,25), (76,31). Jest to miejsce, ku któremu wzywa (*yad’ū*) Bóg (2,221), to miejsce,

ku któremu wierzący winni śpieszyć (*sara 'a*) na wyścigi (3,133), (57,20–21) i będą w (*fī*) (3,107) nim przebywać, które jest bliskie wierzących (7,56).

Konceptualizowane pojęcia:

- ◆ RAḤMA (3,107), (4,175), (7,56), (7,151), (9,99), (21,75), (21,86) (42,7–8), (45,30), (48,25), (76,31),
- ◆ MAĠFIRA (2,221), (3,133), (57,20–21),
- ◆ FADL (4,175),
- ◆ BARAKA (7,96).

Konceptualizowane znaczenia:

- C — nagroda czekająca wierzących po śmierci:(3,107), (4,175),
 G — przebaczenie:(2,221), (3,133), (57,20–21),
 A — dobrodziejstwa doczesne dla wszystkich ludzi; stworzenie świata i człowieka:(7,96).

6. MIŁOSIERDZIE TO POŻYWIEŃ

Bóg daje człowiekowi zakosztować (*adāqa*) (11,9–11), (30,33), (30,36), (30,46), (41,50), (42,48) miłosierdzia i może mu je odebrać (*naza 'a*) (11,9–11).

Konceptualizowane pojęcia:

- ◆ RAḤMA (11,9–11), (30,33), (30,36), (30,46), (41,50), (42,48).
- ◆ NI'MA (11,9–11).

Konceptualizowane znaczenia:

- F — dobrodziejstwa w życiu doczesnym: (11,9–11), (30,33), (30,36), (30,46), (41,50), (42,48).

7. MIŁOSIERDZIE TO PROCES

Miłosierdzie jest czynnością, procesem, który powinien zostać zakończony, doprowadzony do końca (*atamma*) (2,150), (12,6), (16,81), (48,1–3).

Konceptualizowane pojęcia:

- ◆ NI'MA (2,150), (16,81), (12,6), (48,1–3).

Konceptualizowane znaczenia:

- E — dar prorocstwa/D – szczególna łaska okazywana przez Boga prorokom, ich rodzinom i plemionom: (12,6), (48,1–3),
- A — dobrodziejstwa doczesne dla wszystkich ludzi; stworzenie świata i człowieka: (2,150),
- B — łaska jako objawienie: (16,81).

8. INNE METAFORY

Rzadko spotykaną metaforą, obrazującą przeciwstawienie kary i nagrody, jest metafora MIŁOSIERDZIE TO BRAMA, z którego zbudowana jest jedna strona muru oddzielająca wierzących i niewierzących w Dniu Sądu.

W Dniu, kiedy będą mówili obłudnicy — mężczyźni i kobiety — do tych, którzy uwierzyli: „Poczekajcie na nas, abyśmy wzięli nieco z waszego światła!”, będzie im powiedziane: „Powracajcie do tyłu i szukajcie światła!” I zostanie wzniesiony mur między nimi, który będzie miał bramę; wewnętrzna jego strona — miłosierdzie, a zewnętrzna jego strona — kara. (57,13)

Inną interesującą metaforą jest MIŁOSIERDZIE TO STRZAŁA, występująca w zdaniach z czasownikiem IV klasy *aṣāba*. Podmiotem takich zdań jest Bóg, który dosięga ludzi powodzeniem życiowym lub nieszczęściem (*aṣāba bi*) albo też samo szczęście czy utrapienie, które dosięga (*aṣāba*) człowieka. Czasownik *aṣāba* w swoim pierwotnym sensie oznacza „zniżyć się, zejść niżej”⁹ i najczęściej był używany w sensie niefiguratywnym w znaczeniu „trafić, ugodzić strzałą, dosięgnąć celu strzałą”¹⁰. Stąd rozwinęło się późniejsze znaczenie przenośne „dosięgło go nieszczęście” (*aṣābathu muṣībā*)¹¹, „zachorował” (*aṣābahu maraḍ*), „poczuł ból” (*aṣābahu raġaʿ*) i takie znaczenie tego czasownika, jak „uderzyć, dopaść, zranić, skrzywdzić”¹². Może również odnosić się do zjawisk pogody — „dopadł, zmoczył go

⁹ ‘Alī Ibn Ismāʿīl Ibn Sida, *Al-muḥkam wa-āl-muḥīt al-aʿzam fī ʾāl-luġa*; Abū ʾat-Tāhir Muḥammad Ibn Yaʿqūb Ibn Muḥammad Ibn Ibrāhīm Maġd ad-Dīn aš-Šīrāzī Al-Fīrūzābādī, *Al-qāmūs al-muḥīt*; Muḥammad Ibn Muḥammad Murtaḍā ʾāl-Ḥusayni Az-Zabīdī, *Tāġ al-ʾarūs min ġawāhir al-qāmūs*. Za: Edward William LANE, *An Arabic-English Lexicon* (London, Edinburgh: Williams and Norgate, 1863–189), 1740.

¹⁰ Ismāʿīl Al-Ġawharī, *Aṣ-ṣiḥāḥ fī ʾāl-luġa*; Az-Zabīdī; Ibn Sida, op. cit. Za: E.W. LANE, *An Arabic-English Lexicon*, 1740.

¹¹ Al-Ġawharī. op. cit. Za: E.W. LANE, *An Arabic-English Lexicon*, 1740.

¹² E.W. LANE, *An Arabic-English Lexicon*, 1740.

deszcz” (z czasownikiem I klasy *aṣābahu maṭar*)¹³ czy „dopadł go wiatr” (*aṣābathu rīḥ*). Znaczenie pierwotne zawiera więc element celowości, który nie został już zachowany w znaczeniu metaforycznym, gdzie *aṣāba* konotuje element przypadkowości. Słowniki notują też jeszcze inne znaczenie tego czasownika — „chcieć, pragnąć, życzyć sobie, mieć zamiar”¹⁴, stąd tradycyjny zwrot „*Aṣāba ʾAllāh bika ḥayr*” tłumaczy się „Oby Bóg chciał dla ciebie dobra”.¹⁵ *Aṣābahu bi-ḥayr* można tłumaczyć także jako „uczynił mu dobro”¹⁶, a *aṣābahu bi-šarr* — „wyrządził mu zło”. W Koranie czasownik *aṣāba* występuje najczęściej ze znaczeniem MIŁOSIERDZIA jako ulotnego, zwodniczego i nietrwałego szczęścia w życiu doczesnym, przeplatającego się z okresami niepowodzeń. Często pojawia się w towarzystwie swoich antonimów, takich jak „nieszczęście”, „utrapienie”, „cierpienie” (4,73), (4,78–79), (10,107), (22,11). Wyjątkowo metafora ta występuje w znaczeniu D (łaska, którą Bóg obdarza w sposób szczególny Swoich proroków), gdzie jako łaska okazana Józefowi nosi w sobie element celowości, wzmocniony jeszcze użyciem czasownika „chcieć” (*šāʾ*):

Powiedział: „Postaw mnie nad spichlerzami tej ziemi! Ja jestem dobrym strażnikiem, umiejętnym.” W ten sposób umocniliśmy Józefa na tej ziemi, aby mógł zamieszkać tam, gdzie chciał. My dosiegamy Naszym miłosierdziem tego, kogo chcemy i nie gubimy nagrody należnej czyniącym dobro. A nagroda życia ostatecznego jest lepsza [...] (12,55–57)

Szczególnie interesującą odmianę przenośni stanowią te z użyciem czasowników *kataba* („pisać”) i *nasaha* („przepisywać, kopiować”). Miłosierdzie jest przedmiotem, który Bóg zapisuje (*yaktubu*) wierzącym. Jako prawo zostało ono zapisane (*nasaha*) przez Boga na tablicach danych Mojżeszowi (7,154) i jest też prawem, które Bóg przepisał samemu Sobie (*kataba ʿalà nafsihi*) (6,12), (6,54).

Pojęcie SALĀM tworzy metaforę MIŁOSIERDZIE TO MIEJSCE. Bóg prowadzi ludzi po jego drogach:

¹³ Al-Ġawharī, op. cit.; Aḥmad Ibn Muḥammad Al-Fayumī. *Miṣbāḥ*. Za: E.W. LANE, *An Arabic-English Lexicon*, 1740.

¹⁴ ʿAbd al-Mālik Ibn Qurayb Al-Aṣmaʿī; Ibn Sida, op. cit.; Abū al-Qāsim Maḥmūd Ibn ʿUmar Az-Zamaḥṣarī, *Asās al-balāġa*; Al-Fayumī. Aḥmad Ibn Muḥammad, *Miṣbāḥ*; Az-Zabīdī, op. cit. Za: E.W. LANE, *An Arabic-English Lexicon*, 1740.

¹⁵ Az-Zamaḥṣarī, op. cit. Za: E.W. LANE, *An Arabic-English Lexicon*, 1740.

¹⁶ Az – Zabīdī, op. cit. Za: E.W. LANE, *An Arabic-English Lexicon*, 1740.

[...] Przyszło do was światło od Boga i Księga jasna. Przez nią prowadzi Bóg tych, którzy poszukują Jego zadowolenia, po drogach pokoju, wyprowadza ich z ciemności do światła i – za Jego zezwoleniem – prowadzi ich ku drodze prostej. (5,15–16)

W surze Bóg przybliżył wiernych do Siebie „stopniem” przebaczenia i miłosierdzia:

[...] Lecz Bóg wyróżnił walczących gorliwie ponad tych, którzy siedzą spokojnie, nagrodą ogromną – zbliżając ich o wiele stopni do Siebie przez przebaczenie i miłosierdzie. Bóg jest przebaczący, litościwy! (4,95–96)

WNIOSKI

Dwie najczęściej stosowane i najbardziej podstawowe metafory to: MIŁOSIERDZIE TO PRZEDMIOT i MIŁOSIERDZIE TO WYŻEJ. Metafora MIŁOSIERDZIE TO PRZEDMIOT służy konceptualizacji MIŁOSIERDZIA przede wszystkim w trzech znaczeniach: C (MIŁOSIERDZIE jest nagrodą, przedmiotem, który człowiek otrzymuje w wyniku „handlu” z Bogiem), A (MIŁOSIERDZIE to przede wszystkim materialne wartości, jak stworzony przez Boga świat, pożywienie, deszcz), oraz B (MIŁOSIERDZIE oznacza łaskę objawienia, co pokrywa się z konceptualizacją metonimiczną tego znaczenia — MIŁOSIERDZIE TO KSIĘGA, MIŁOSIERDZIE TO ZNAKI). Metafora ta służy zobrazowaniu wszystkich siedmiu znaczeń i dziesięciu z omawianych pojęć.

Metafora MIŁOSIERDZIE TO WYŻEJ konceptualizuje sześć znaczeń i siedem pojęć, a najczęściej jest używana w znaczeniu B jako daru objawienia, co współbrzmi z prymarnym znaczeniem terminu „objawienie” (*nuzūl*) — „zejście niżej, opuszczenie się; obniżenie się”.¹⁷

Metafora MIŁOSIERDZIE TO SUBSTANCJA konceptualizuje głównie znaczenie nagrody. Bóg jest władcą nieograniczonej w swej ilości substancji, z której część wydziela ludziom, może także zwiększać tę część. Metafora ta wpisuje się w schemat złożonej metafory SPRAWIEDLIWOŚĆ TO TRANSAKCJA HANDLOWA.

W obydwu typach metafor: MIŁOSIERDZIE TO PRZEDMIOT i MIŁOSIERDZIE TO SUBSTANCJA występują czasowniki oznaczające czynność darowania, obdarzania (*nāla*, *a‘atā*, *‘atā*, *wahhaba*).

¹⁷ Харлампий Карпович БАРАНОВ [Kharlampyy Karповych BARANOV], *Арабско-русский словарь* [Arabsko-russkiy slovar'] (Москва: Русский язык [Moskva: Russkiy yazyk], 1976), 796.

Metafora MIŁOSIĘRDZIE TO ZAMKNIĘTA PRZESTRZEŃ odnosi się najczęściej do MIŁOSIĘRDZIA jako nagrody dla wierzących w życiu wiecznym i zgodna jest z konceptualizacją metonimiczną tego znaczenia — MIŁOSIĘRDZIE TO OGRODY.

MIŁOSIĘRDZIE TO PROCES jest metaforą konceptualizującą dwu znaczeń — miłosierdzia w życiu doczesnym jako łaski stworzenia i daru proroczego, a także szczególnej boskiej opieki nad tymi, których Bóg wybrał. Oba te aspekty niosą ze sobą znaczenie doskonałego, zakończonego procesu — zarówno doskonałego dzieła stworzenia, jak i życia proroków, które od narodzin, poprzez życie naznaczone są Bożą opieką, przygotowaniem do misji proroczej i zwieńczeniem tej misji — zwycięstwem.

Tabela 1. Metafory konceptualizujące pojęcie MIŁOSIĘRDZIA w Koranie.

TYP METAFORY	POJĘCIA KONCEPTUALIZOWANE POPRAWIEZ METAFORE, WRAZ Z LICZBĄ UŻYĆ	ZNACZENIA POJĘCIA KONCEPTUALIZOWANE PRZEZ METAFORE, WRAZ Z LICZBĄ UŻYĆ
MIŁOSIĘRDZIE TO PRZEDMIOT	FADL (14) RAḤMA (8) NI'MA (5) ḤASANA (5) MAĠFIRA (4) ḤAYR (3) SAKĪNA (1) WALĀYA (1) TAWBA (1) KAWṬAR (1)	C (9) A (7) B (8) G (6) F (4) D (6) E (1)
MIŁOSIĘRDZIE TO WYŻEJ	NI'MA (29) FADL (6) SAKĪNA (4) ṢALAWĀT (3) ḤAYR (2) BARAKA (2) SALĀM (1)	B (20) D (18) E (4) A (4) C (1) F (1)
MIŁOSIĘRDZIE TO ŻYWA ISTOTA	ḤAYR (3) ḤASANA (2) NI'MA (2) SALĀM (2) RAḤMA (1)	F (3) B (3) C (3) D (1)
MIŁOSIĘRDZIE TO ZAMKNIĘTA PRZESTRZEŃ	RAḤMA (11) MAĠFIRA (1) FADL (1) BARAKA (1)	C (12) G (3) A (1)

MIŁOSIERDZIE TO SUBSTANCJA	FADL (11) RAḤMA (6) ḤASANA (1) SA'A (1)	C (6) F (4) D (4) B (2) A (1) E (1)
MIŁOSIERDZIE TO PROCES	NI'MA (4)	E/D (2) A (1) B (1)
MIŁOSIERDZIE TO POŻYWIENIE	RAḤMA (6) NI'MA (1)	F (7)

BIBLIOGRAFIA

- Al-Qur'ān al-Karīm*. Medina: al-Ahrām, 1405 h [ok. 1984].
- БАРАНОВ, Харлампий Карпович [BARANOV, Kharlampyuy Karpovych]. *Арабско-русский словарь* [Arabsko-russkiy slovar']. Moskva: Russkiy yazyk [Moskva: Russkiy yazyk], 1976.
- JOHNSON, Mark, i George LAKOFF. *Metafory w naszym życiu*. Tłum. Tomasz Krzeszowski. Warszawa: Wydawnictwo Aletheia, 1988.
- KALISZ, Roman. *Językoznawstwo kognitywne w świetle językoznawstwa funkcjonalnego*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2001.
- Koran*. Tłum. Józef Bielawski. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1986.
- LANE, Edward William. *An Arabic-English Lexicon*. London, Edinburgh: Williams and Norgate, 1863–1893.
- SABBAGH, Toufic. *La métaphore dans le Coran*. Paris: Librairie d'Amérique et d'Orient, 1943.
- Słownik polszczyzny XVI wieku*. T. XIV. Red. Renata M. Mayenowa. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1982.

WYKAZ AUTORÓW I DZIEŁ, CYTOWANYCH ZA POŚREDNICTWEM SŁOWNIKA EDWARDA W. LANE'A
(*An Arabic-English Lexicon*. London, Edinburgh: Williams and Norgate, 1863–1893)

- Aḥmad Ibn Muḥammad Al-Fayumī. *Miṣbāḥ*
- Abū āt-Tāhir Muḥammad Ibn Ya'qūb Ibn Muḥammad Ibn Ibrāhīm Maḡd ad-Dīn aš-Šīrāzī Al-Fīrūzābādī. *Al-qāmūs al-muḥīṭ*
- Ismā'īl Al-Ġawharī. *Aṣ-ṣiḥāḥ fī āl-luḡa*
- Muḥammad Ibn Muḥammad Murtaḏā āl-Ḥusayni Az-Zabīdī. *Tāğ al-'arūs min ḡawāhir al-qāmūs*
- Abd al-Mālik Ibn Qurayb Al-Aṣma'ī
- Abū al-Qāsim Maḥmūd Ibn 'Umar Az-Zamaḥṣarī. *Asās al-balāḡa*
- Alī Ibn Ismā'īl Ibn Sida. *Al-muḥkam wa-āl-muḥīṭ al-a'azam fī āl-luḡa*

METAFORYKA POJĘĆ WCHODZĄCYCH W SKŁAD
POLA SEMANTYCZNO-LEKSYKALNEGO MIŁOSIERDZIA

Streszczenie

Artykuł jest próbą usystematyzowania i sklasyfikowania wszystkich metafor pojęć wchodzących w skład pola semantyczno-leksykalnego MIŁOSIERDZIA. W tekście Koranu wyróżniam siedem najczęściej występujących metafor: MIŁOSIERDZIE TO PRZEDMIOT, MIŁOSIERDZIE TO WYŻEJ, MIŁOSIERDZIE TO SUBSTANCJA MIŁOSIERDZIE TO ŻYWA ISTOTA, MIŁOSIERDZIE TO ZAMKNIĘTA PRZE-STRZEŃ, MIŁOSIERDZIE TO POŻYWIENIE, MIŁOSIERDZIE TO PROCES oraz kilka innych, pojedynczo użytych metafor. Artykuł opisuje użycie wszystkich metafor w tekście i powiązanie danej metafory z poszczególnymi znaczeniami pojęcia MIŁOSIERDZIA.

Słowa kluczowe: Koran; metafora; miłosierdzie; pole semantyczne; językoznawstwo kogni-tywne.

METAPHORS OF THE SEMANTIC FIELD OF MERCY
IN THE QURAN

Summary

The aim of the article is to present metaphors depicting concepts from the semantic field of MERCY in the Quran. The theory of metaphors developed by cognitive linguistics was applied to examine types of metaphors. As a result, seven types were distinguished: MERCY IS AN OBJECT, MERCY IS UP, MERCY IS A LIVING CREATURE, MERCY IS A CONTAINER, MERCY IS A SUBSTANCE, MERCY IS A PROCESS, MERCY IS FOOD. The article analyzes the ways in which these metaphors were used in the Quran. Furthermore, relations between different types of metaphors and the relevant concepts, as well as relations between metaphors and different meanings of the concepts in the semantic field of MERCY have been presented.

Key words: Quran; metaphor; mercy; semantic field; cognitive linguistics.